

ΔΕΘ Ώρα 0 (και ένα «επίκαιρο» αρχιτεκτονικό ταξίδι)

Πάνος Εξαρχόπουλος - 15/03/2019

Το τρίτο δεκαήμερο του Νοεμβρίου του 2018, βρέθηκα για λίγες μέρες στη Θεσσαλονίκη, προκειμένου να παρακολουθήσω τις διαλέξεις του Φινλανδού αρχιτέκτονα-διανοητή-συγγραφέα Juhani Pallasmaa στο Μέγαρο Μουσικής και στην Πολυτεχνική

Σχολή.¹

Το τρίτο δεκαήμερο του Νοεμβρίου του 2018, βρέθηκα για λίγες μέρες στη Θεσσαλονίκη, προκειμένου να παρακολουθήσω τις διαλέξεις του Φινλανδού αρχιτέκτονα-διανοητή-συγγραφέα Juhani Pallasmaa στο Μέγαρο Μουσικής και στην Πολυτεχνική Σχολή.¹

Με την ευκαιρία, πραγματοποίησα και δύο επισκέψεις αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος.

Η πρώτη ήταν ένας αρχιτεκτονικός περίπατος στην Πανεπιστημιούπολη του Α.Π.Θ., με το βλέμμα εστιασμένο κυρίως στις παλαιότερες, ιστορικές και κτηριακές εγκαταστάσεις της.² Αν και πιο γερασμένες -από τη χρήση, τις παρεμβάσεις, την έλλειψη συντήρησης και τα χρόνια που περνούν-, δεν έχουν απολέσει, ωστόσο, εκείνη την αρχική δύναμη και φρεσκάδα που διαπνέει όλα τα σημαντικά αρχιτεκτονικά έργα.

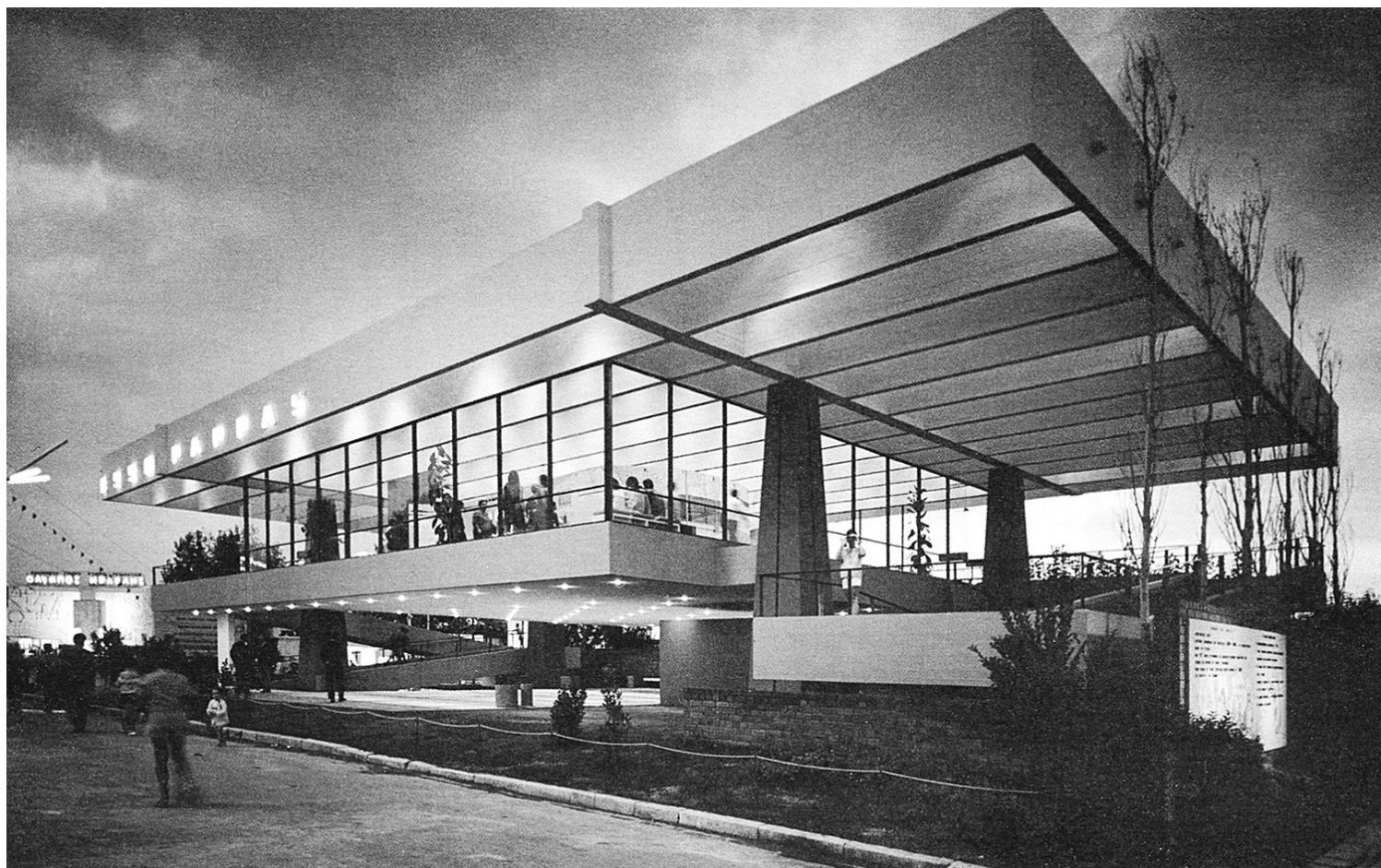

Εικ. 1. Η Θεολογική Σχολή του ΑΠΘ, έργο της δεκαετίας του '60, σχεδιασμένο από τους νεότερους, τότε, αρχιτέκτονες Κώστα Φινέ και Ντίνο Παπαϊωάννου. Άνω: το 1986, αλώβητη ακόμα από παρεμβάσεις. Κάτω: από την ίδια γωνία λήψης τον Νοέμβριο 2018, με το δώμα να έχει «γεμίσει» και την ισόγεια ζώνη να αποκρύπτεται από τις εν είδει οχυρωματικών έργων κατασκευές του μετρό. [φωτ. Π. Εξαρχόπουλος]

Η δεύτερη -και «επίκαιρη», όπως έμελλε να αποδειχθεί- επίσκεψη είχε περισσότερο «ερευνητικό» χαρακτήρα. Αφορούσε τον εντοπισμό του εκθεσιακού περιπτέρου της ESSO PAPPAS στον χώρο της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης (ΔΕΘ), έργο των Θύμιου Παπαγιάννη και Ιωάννας Μπενεχούτσου, από το 1963, που το γνώριζα από δημοσιεύσεις και μου προκαλούσε, ομολογουμένως, θαυμασμό. Οι δορυφορικές εικόνες του Google βοήθησαν στην ανεύρεσή του μέσα στην αχανή έκταση της ΔΕΘ. Το κτήριο στέκει πεισματικά στη θέση του, σε κακή κατάσταση διατήρησης, όχι πάντως μη αναστρέψιμη. Μικρό σε μέγεθος (σε σχέση με τους

θηριώδεις γείτονές του), εύμετρο, ευρηματικό στην οργάνωση της κάτοψης και στη διευθέτηση της κυκλοφορίας τού επισκέπτη μέσω δύο ραμπών και, αναντίρρητα, δυναμικό και τολμηρό. Εγκαταλελειμμένο εδώ και χρόνια, περιτριγυρισμένο από αφρόντιστη βλάστηση, εφήμερες κατασκευές και απορρίματα, με εμφανή τα ίχνη αποσάθρωσης και διάβρωσης στα στοιχεία του φέροντα οργανισμού του, κατορθώνει να ανακαλέσει αρετές και αξίες μιας ξεχασμένης(;) αρχιτεκτονικής.

Πρόκειται για ένα από τα πρώτα έργα του αρχιτέκτονα, βασισμένο στην ορθολογική και, ταυτόχρονα, εξαιρετικά δυναμική προσέγγιση του σχεδιασμού, με καινοτόμο χρήση των νέων τεχνικών και υλικών και ανάδειξη επαναστατικών -για την εποχή που πραγματοποιήθηκε- στατικών συστημάτων (ελαχιστοποίηση αριθμού υποστυλωμάτων, προένταση, μεγάλοι πρόβολοι κ.λπ.). Εντάσσεται στις προσπάθειες αρχιτεκτόνων των δεκαετιών '50 και '60 για την καθιέρωση της μοντέρνας αρχιτεκτονικής (ανάλογες με εκείνες της δεκαετίας του '30), εκφράζοντας το νέο, το πρωτοποριακό, την ορμή προς τα εμπρός.³ Ενδεχομένως, ζητήματα κοινωνικού χαρακτήρα ή ένταξης στο αστικό περιβάλλον να ήταν, τότε, υποτονισμένα, ωστόσο η αρχιτεκτονική είχε σίγουρα (ξανα)αποκτήσει έναν γόνιμο βηματισμό.

Εικ. 2. Το Περίπτερο της εταιρείας πετρελαιοειδών ESSO PAPPAS/μετέπειτα Περίπτερο της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος, στον χώρο της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Έργο των αρχιτεκτόνων Θύμιου Παπαγιάννη και Ιωάννας Μπενεχούτσου, 1963. Άνω: φωτογραφία εποχής. [Πηγή: Βασίλης Κολώνας, *Θεσσαλονίκη 1912-2012. Η αρχιτεκτονική μιας εκατονταετίας*, Θεσσαλονίκη 2012] - Κάτω: από την ίδια γωνία λήψης τον Νοέμβριο 2018. [φωτ. Π. Εξαρχόπουλος]

Εικ. 3. Το Περίπτερο της ESSO PAPPAS. Λεπτομέρειες σημερινής κατάστασης. [φωτ. Π. Εξαρχόπουλος, Νοέμβριος 2018]

Εντελώς ξαφνικά, στις αρχές Μαρτίου, κι ενώ το σημαντικό αυτό κτήριο βρισκόταν κυριολεκτικά βυθισμένο στην αφάνεια και τη λήθη -με μηδαμινή παρουσία στον ειδικό και μη τύπο⁴ -, αναρτήθηκε και τέθηκε προς δημόσια ηλεκτρονική διαβούλευση (από 5-3-2019) η «Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων του Ειδικού Χωρικού Σχεδίου για το Εκθεσιακό Κέντρο Θεσσαλονίκης». Ανάμεσα σε άλλα, το Σχέδιο αυτό προβλέπει την κατεδάφιση του Περιπτέρου της ESSO PAPPAS, όπως και όλων των υφιστάμενων εκθεσιακών περιπτέρων (καθώς και άλλων κτηριακών εγκαταστάσεων, όπως π.χ. το «Βελλίδειο» Συνεδριακό Κέντρο), με απώτερο στόχο τη συνολική νέα ανάπλαση του χώρου της ΔΕΘ.⁵

Πρέπει να επισημάνουμε, εδώ, ότι η ΔΕΘ, από συστάσεώς της (ίδρυση το 1926, χωροθέτηση στο συγκεκριμένο οικόπεδο το 1937), αποτέλεσε ένα σπάνιο και εξαιρετικά προνομιακό πεδίο εφαρμογής αρχιτεκτονικών προτάσεων για μικρά ή μεγάλα εκθεσιακά περίπτερα και κατασκευές, συχνά με πειραματικό χαρακτήρα. Σε εποχές που η χώρα προσπαθούσε εναγωνία να ακολουθήσει τις διεθνείς εξελίξεις, η ΔΕΘ ήταν μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για τους Έλληνες αρχιτέκτονες (αλλά και εικαστικούς καλλιτέχνες και γραφίστες) των δεκαετιών του '50 και του '60 να οραματιστούν, να σχεδιάσουν και, κυρίως, να δοκιμάσουν στην πράξη πρωτότυπες αρχιτεκτονικές, κατασκευαστικές και επικοινωνιακές ιδέες, αποδεδειγμένες από κάθε μορφολογική/διακοσμητική αναφορά στην παράδοση. Επρόκειτο για προτάσεις προσανατολισμένες σε μια γραφή με διεθνείς αναφορές και χαρακτηριστικά, ιδιαίτερα ευρηματικές και καινοτόμες και πολύ διαφορετικές μεταξύ τους. Από έκθεση σε έκθεση, δεκάδες εκθεσιακά περίπτερα πραγματοποιήθηκαν και στη συνέχεια κατεδαφίστηκαν για να αντικατασταθούν από νεώτερα, σχεδιασμένα -στην πλειοψηφία τους- από γνωστούς αρχιτέκτονες,⁶ πολλά, μάλιστα, ως αποτελέσματα αρχιτεκτονικών διαγωνισμών. Είναι η μοίρα αυτής της εφήμερης κτηριολογικής κατηγορίας, η οποία «καταδίκασε» σε γρήγορη εξαφάνιση κυρίως τα μικρού μεγέθους -και, συνήθως, ιδιαίτερως πρωτότυπα- περίπτερα.

Σήμερα, στον χώρο της ΔΕΘ, παραμένουν λίγα αξιόλογα εκθεσιακά περίπτερα, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία και την προσωπική «αυτοψία». Όλα τους, βέβαια, έχουν υποστεί διαδοχικές επεμβάσεις και προσθήκες (καθ' ύψος και κατ' επέκταση), με αποτέλεσμα, σήμερα, να έχουν απολέσει σε σημαντικό βαθμό τον αρχικό αρχιτεκτονικό τους χαρακτήρα. Ωστόσο, θα μπορούσαν σχετικά εύκολα να ανακτήσουν τα πρωταρχικά υφολογικά τους χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, πρόκειται για τα εξής:

Κτήριο Διοίκησης, αρχιτέκτονες Π. Βασιλειάδης, Ε. Βουρέκας, Σ. Στάικος, 1959-60.

Περίπτερο 1, αρχιτέκτονες Α. Συμεών, Ν. Εφέσιος, 1955-56.

Περίπτερο 2 («Βαριάς Βιομηχανίας»), αρχιτέκτων Δ. Τριποδάκης, 1955.

Περίπτερο 8 / Συνεδριακό Κέντρο «Νικόλαος Γερμανός» (πρώην Εμπορικό Κέντρο ΔΕΘ), αρχιτέκτονες Γ. Κονταξάκης, Χ. Κουλουκούρης, Ν. Μουτσόπουλος, Χ. Τσιλαλής, 1968.

Περίπτερο ESSO-PAPPAS, αρχιτέκτονες Θ. Παπαγιάννης, Ι. Μπενεχούτσου, 1963.

Επίσης, υφίσταται τμήμα της **Παλαιάς Πύλης** εισόδου στην Πλατεία της ΧΑΝΘ, με τα δύο χαρακτηριστικά αλληλοτεμνόμενα τόξα και το καμπύλο επίμηκες στέγαστρο, αρχιτέκτονες Π. Βασιλειάδης, Ε. Βουρέκας, Σ. Στάικος, 1959-60.

Εικ. 4. Κτήριο Διοίκησης ΔΕΘ, αρχιτέκτονες Π. Βασιλειάδης, Ε. Βουρέκας, Σ. Στάικος, 1959-60. Φωτογραφία εποχής. [Πηγή: Βασίλης Κολώνας, *Θεσσαλονίκη 1912-2012. Η αρχιτεκτονική μιας εκατονταετίας*, Θεσσαλονίκη 2012]

Εικ. 5. Περίπτερο 1, αρχιτέκτονες Α. Συμεών, Ν. Εφέσιος, 1955-56. Φωτογραφία εποχής. [Πηγή: Βασίλης Κολώνας, *Θεσσαλονίκη 1912-2012. Η αρχιτεκτονική μιας εκατονταετίας*, Θεσσαλονίκη 2012]

Εικ. 6. Περίπτερο 2 («Βαρίας Βιομηχανίας»), αρχιτέκτων Δ. Τριποδάκης, 1955. Φωτογραφία εποχής. [Πηγή: Βασίλης Κολώνας, *Θεσσαλονίκη 1912-2012. Η αρχιτεκτονική μιας εκατονταετίας*, Θεσσαλονίκη 2012]

Εικ. 7. Περίπτερο 8 / Συνεδριακό Κέντρο «Νικόλαος Γερμανός» (πρώην Εμπορικό Κέντρο ΔΕΘ), αρχιτέκτονες Γ. Κονταξάκης, Χ. Κουλουκούρης, Ν. Μουτσόπουλος, Χ. Τσιλαλής, 1968. Υφιστάμενη κατάσταση με το «καπέλο» της προσθήκης. [φωτ. Π. Εξαρχόπουλος, Νοέμβριος 2018]

Το «Ειδικό Χωρικό Σχέδιο» για την ανάπτυξη του χώρου της ΔΕΘ προβλέπει τη διατήρηση των εξής κτηρίων:
Αλεξάνδρειο Μέλαθρον (γνωστότερο ως Palais des Sports), αρχιτέκτων Π. Τζανέτος και οι Γάλλοι

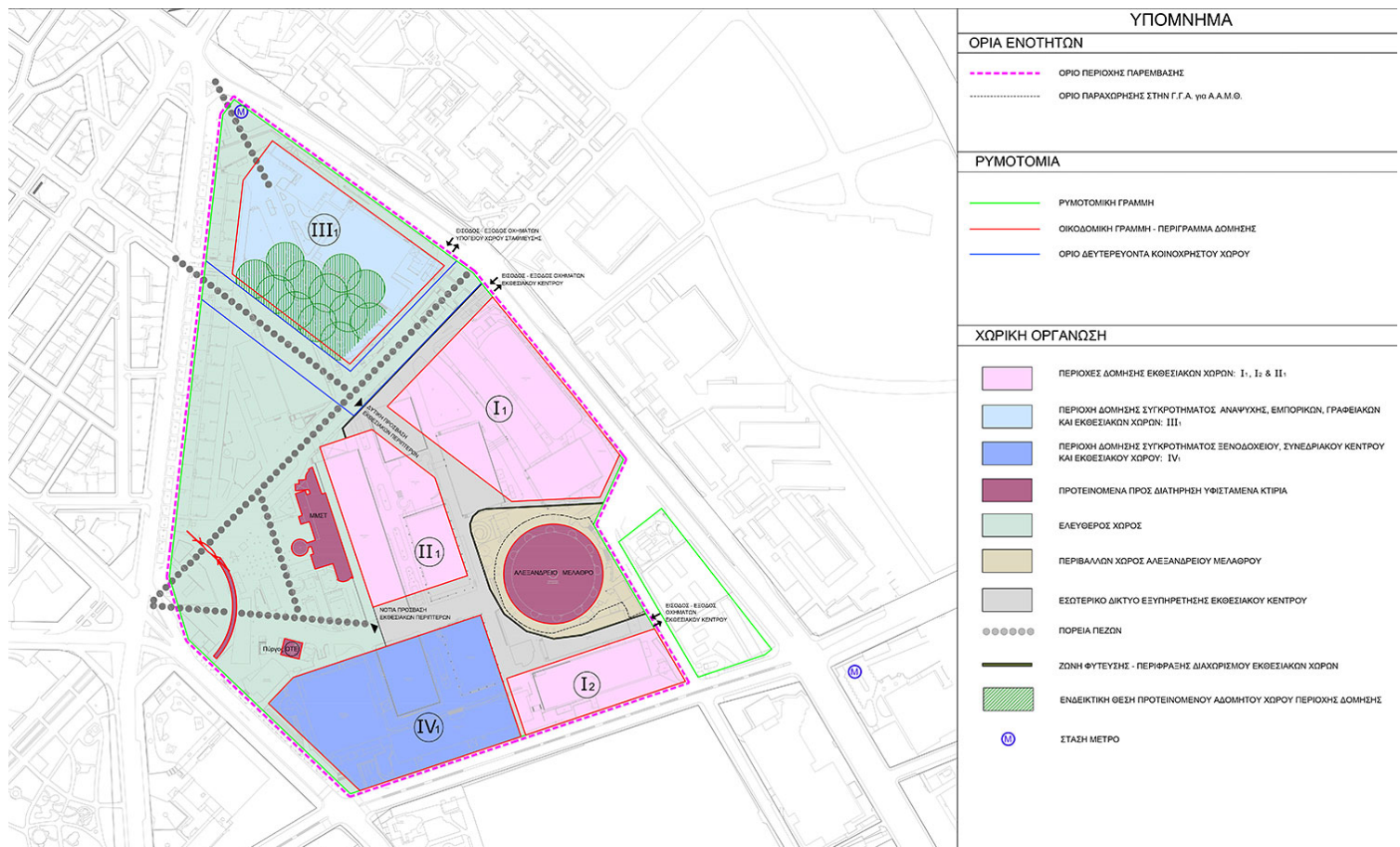
μηχανικοί Τ. Jeanblock, Μ. Guyon, 1960-66.

Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, αρχιτέκτονες Π. Τζώνος, Γ. Χόιπελ, Ε. Χόιπελ (προμελέτη), περ. 1992. Αξίζει να σημειωθεί ότι το κέλυφος του μουσείου προέκυψε ως αποτέλεσμα διαδοχικών επεκτάσεων και μετατροπών ενός αρχικού κτηριακού πυρήνα, και συγκεκριμένα του Περιπτερού της ΔΕΗ, αρχιτέκτων Ιάσων Ρίζος, ζωγράφος Σπύρος Βασιλείου, 1959-60, που η ΔΕΗ έδωσε με χρησιδάνειο στο Μακεδονικό Κέντρο Σύγχρονης Τέχνης τον Μάιο 1991.⁷

Πύργος ΟΤΕ (με το περιστρεφόμενο εστιατόριο), αρχιτέκτων Α. Αναστασιάδης, 1969.

Επιπλέον, φαίνεται να διατηρείται και το υφιστάμενο τμήμα της **Παλαιάς Πύλης** εισόδου στην Πλατεία της ΧΑΝΘ.

Παρατηρούμε, με έκπληξη, ότι ούτε ένα εκθεσιακό περίπτερο δεν περιλαμβάνεται προς διατήρηση στην πρόταση του «Ειδικού Χωρικού Σχεδίου», ενώ και οι πολύ μεταγενέστερες Πύλες της ΔΕΘ (αρχιτέκτονες Κ. Τσιγαρίδα, Α. Σκουβακλής, Ν. Καλογήρου) περιλαμβάνονται στις κατασκευές που πρόκειται να κατεδαφιστούν.

Εικ. 8. Σχέδιο Γενικής Διάταξης-Χωρικής Οργάνωσης. Με μπουντρώ χρώμα είναι τα διατηρούμενα κτήρια-κατασκευές: Αλεξάνδρειο Μέλαθρο, Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, Πύργος ΟΤΕ, Παλαιά Πύλη στην Πλατεία της ΧΑΝΘ.

Ταυτόχρονα με τη δημοσιοποίηση του «Ειδικού Χωρικού Σχεδίου», ενεργοποιήθηκαν και τα αντανεκλαστικά αντίδρασης απέναντι στις διευθετήσεις/κατεδαφίσεις που αυτό προβλέπει. Τόσο στα ηλεκτρονικά και έντυπα μέσα ενημέρωσης όσο και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αναπτύχθηκαν προβληματισμοί, σκέψεις, οξείες αντιρρήσεις και εναλλακτικές προτάσεις, από την αρχιτεκτονική κοινότητα της πόλης, το ΑΠΘ, ενώσεις πολιτών κ.ά. Χαρακτηριστικότερη ήταν η αντίδραση του αρχιτέκτονα και προέδρου της Μόνιμης Επιτροπής Αρχιτεκτονικών Θεμάτων του ΤΕΕ/ΤΚΜ, Πρόδρομου Νικηφορίδη, ο οποίος εκφράζει emphatically τις γενικότερες ενστάσεις του στο προτεινόμενο σχέδιο ανάπλασης και ζητά τη συνδρομή του Υπουργείου Πολιτισμού προκειμένου να χαρακτηριστούν διατηρητέα τέσσερα ακόμα κτήρια: το Κτήριο Διοίκησης, το Περίπτερο 1, το Περίπτερο 2 και το Περίπτερο της ESSO PAPPAS.⁸

Την ίδια στιγμή αναρτάται στο διαδίκτυο αίτημα προς το Υπουργείο Πολιτισμού με συλλογή υπογραφών, με θέμα: «Να μην κατεδαφιστούν τα κτήρια μοντέρνας αρχιτεκτονικής της ΔΕΘ».⁹ Και λίγο αργότερα (8-3-2019), το Διεθνές do.co.mo.mo. -κατόπιν ενημέρωσης από το Ελληνικό do.co.mo.mo.- εκφράζει την ευαισθητοποίησή του για την υπόθεση της επαπειλούμενης κατεδάφισης των εκθεσιακών περιπτέρων της ΔΕΘ και την πλήρη

υποστήριξή του σε κάθε προσπάθεια για τη σωτηρία τους.¹⁰

Μέσα σε ελάχιστο χρόνο από τις πρώτες αντιδράσεις, δημοσιεύεται στον τύπο δήλωση-απάντηση του προέδρου της ΔΕΘ-Helexpro, ο οποίος υπογραμμίζει πως απόφαση της εταιρείας –και, μάλιστα, εδώ και τρία χρόνια!–, είναι η διατήρηση και συντήρηση του περιπτέρου της ESSO PAPPAS, με χρήση που δεν έχει ακόμα προσδιορισθεί¹¹ (παρότι κάτι τέτοιο δεν απεικονίζεται στο «Ειδικό Χωρικό Σχέδιο»). Και είναι αλήθεια, ότι αφενός το μικρό μέγεθος του κτηρίου και αφετέρου η γειτνίασή του με το κτήριο του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, κάνουν τη διατήρησή του απόλυτα εφικτή, σε σχέση με τα υπόλοιπα ευμεγέθη κτηριακά κελύφη.

Το ζήτημα παραμένει ανοιχτό και ειδικά για την αρχιτεκτονική κοινότητα ιδιαιτέρως κρίσιμο, ενώ από τους άμεσα εμπλεκόμενους στην υπόθεση φορείς (Διοίκηση ΔΕΘ, ΤΕΕ κ.λπ.) συστήνεται ψυχραιμία, ήπιοι τόνοι στις όποιες αντιπαραθέσεις και προτροπή για κλίμα συναίνεσης, προκειμένου να προχωρήσει ένα έργο αδιαμφισβήτητης σημασίας για την πόλη και την ευρύτερη περιοχή.

Είναι φανερό πως η νέα συνολική ανάπλαση του εκτεταμένου ιστορικού χώρου της ΔΕΘ είναι ένα θέμα ευρύτατο και πολυεπίπεδο, καθώς συνυφαίνεται με οικονομικούς όρους, αναπτυξιακές προοπτικές και επενδυτικούς στόχους. Το αίτημα για τη διατήρηση κάποιων αξιόλογων κτηρίων ως δειγμάτων της μοντέρνας αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μας, αποτελεί μια μόνο παράμετρο του όλου εγχειρήματος. Αίτημα, μάλιστα, που η σύγχρονη τεχνοκρατική λογική το μεταχειρίζεται συχνά ως το κερασάκι στην τούρτα.¹²

Στο πλαίσιο αυτού του κειμένου, ας παραμείνουμε εστιασμένοι στην αρχιτεκτονική αυτή καθαυτή, στην αυταξία της, αλλά και στην αμφίδρομη σχέση της με μια ιστορική, διεθνούς ακτινοβολίας, οικονομική και πολιτισμική δραστηριότητα, σε μια συγκεκριμένη περιοχή-τοπόσημο της πόλης: μια δραστηριότητα που έδωσε την ευκαιρία να γεννηθεί καλή αρχιτεκτονική, αλλά και μια αρχιτεκτονική που υπηρέτησε όσο καλύτερα μπορούσε τον σκοπό της επί τόσα χρόνια. Δεν είναι, άραγε, αυτό η πραγματική ουσία μιας επιτυχημένης επένδυσης; Ας κρατήσουμε, λοιπόν, ζωντανά τα τελευταία αρχιτεκτονικά ίχνη αυτής της μακρόχρονης διαδρομής, απέναντι στη λογική των μαζικών εκκαθαρίσεων, διατηρώντας, μαζί με αυτά, τη συνέχεια ενός ιστορικού θεσμού και τη συλλογική μνήμη.

διακοσμήσεις και κολωνάκια, και η έπαρση από την επικράτηση του νέου ρεύματος». Βλ. Θ. Παπαγιάννης, Αρχιτεκτονική πορεία προς την αλλαγή κλίματος, ομιλία στο ΕΙΑ, 15-5-2008, έκτο σχέδιο. Βλ.:

http://portal.tee.gr/portal/page/portal/SCIENTIFIC_WORK/history/engineers/arxitektones/papagiannis_eythimio/publications/papayannis_thymio_heliarch150508.pdf

⁴ Π.χ. αναφορά της αρχιτέκτονος Ελένης Σπάρτση στο άρθρο «Τα κτίρια της Θεσσαλονίκης που αγαπάμε», *parallaximag*, 15-3-17. Βλ.:

<https://parallaximag.gr/thessaloniki/chartis-tis-polis/ta-ktiria-tis-thessalonikis-pou-agapame>

⁵ Βλ. το τεύχος της μελέτης και δύο χάρτες στο:

<http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=232&language=el-GR&fbclid=IwAR3vDVKijdjLtWnRUzMzonK3eBq7C0PKE02wzAemuot-nuZCo0wYoFVloY>. Με το «Ειδικό Χωρικό Σχέδιο» καθορίζονται στον υφιστάμενο χώρο του εκθεσιακού κέντρου οι επιτρεπόμενες χρήσεις γης, όροι δόμησης, καθώς και πρόσθετοι όροι και περιορισμοί. Το σχέδιο προβλέπει ότι το μισό οικόπεδο θα μετατραπεί σε μητροπολιτικό πάρκο. Ο επιπλέον χώρος θα προκύψει από την καλύτερη οργάνωση των περιπτέρων, χωρίς όμως να μειωθούν τα τετραγωνικά μέτρα που διατίθενται για τις εκθεσιακές δραστηριότητες. Τα κτήρια που προτείνεται να κατεδαφισθούν θεωρούνται από τη διοίκηση της ΔΕΘ ότι έχουν απολέσει τον αρχικό αρχιτεκτονικό τους χαρακτήρα. Επίσης, μεταξύ άλλων, προβλέπεται η δημιουργία ξενοδοχειακής μονάδας για τους επισκέπτες της έκθεσης, γραφεία, χώρος στάθμευσης έως 3.000 θέσεων κ.λπ.

⁶ Ενδεικτικά (εκτός αυτών που αναφέρονται στο παρόν άρθρο): Κ. Δοξιάδης-Κ. Κοκορόπουλος (Περίπτερα Α και Β, Περίπτερο Εθνικής Γεωργικής Παραγωγής), Α. Κωνσταντινίδης (Περίπτερο Εθνικού Ιδρύματος Πρόνοιας και Περίπτερο ΕΟΤ), Σπ. Στάικος (Περίπτερο Σοκολατοποιίας Παυλίδη), Α. Συμεών (Περίπτερο Πειραϊκής Πατραϊκής), Κ. Καψαμπέλης-Ι. Βικέλας (Περίπτερο Ιονικής-Λαϊκής Τράπεζας, Περίπτερο Εμπορικής Τράπεζας, Περίπτερο Εθνικού Οργανισμού Καπνού), Ν. Βαλσαμάκης-Σ. Βασιλείου (Περίπτερο Εθνικής Τράπεζας), Δ. Φατούρος (Περίπτερο Υφαντουργίας Αφών Δημητριάδη «3Δ»), Ν. Καλογεράς-Θ. Μακρής (Περίπτερο Καπνοβιομηχανίας Παπαστράτος), Μ. Φωτιάδης (Περίπτερο Καπνοβιομηχανίας Παπαστράτος), Π. Τσολάκης-Α. Ζάννος (Περίπτερο ΟΤΕ), Αναστασία Γεωργιάδου (Περίπτερο εταιρείας «ΚΗΜ»), Έλσα Γιγάντε-Λιαναντωνάκη (Περίπτερο εταιρείας «ΕΛΛΕΝΙΤ») κ.ά. Ιδιαίτερο κεφάλαιο αφιερωμένο στη ΔΕΘ, με πολλά στοιχεία και πλούσιο εικονογραφικό υλικό, υπάρχει στο βιβλίο: Βασίλης Κολώνας, *Θεσσαλονίκη 1912-2012. Η αρχιτεκτονική μιας εκατονταετίας*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2012.

⁷ Το Περίπτερο της ΔΕΗ ήταν από τα πλέον χαρακτηριστικά. Αντιπαραβάλλοντας κανείς φωτογραφίες εποχής με τη σημερινή κατάσταση θα αναγνωρίσει -μεταπλασμένα, βεβαίως- ορισμένα στοιχεία της αρχικής κατασκευής (κυκλικό κτήριο, διαμορφώσεις υπαίθριου χώρου κ.ά.)

⁸ Βλ.: <https://www.voria.gr/article/archisan--ta-organa-gia-tin-anaplasti-tis-deth--helexpo>

⁹ Έως τις 9-3-2019 το αίτημα συγκέντρωνε πάνω από 1000 υπογραφές. Βλ.:

https://secure.avaaz.org/en/community_petitions/_Na_min_katedafistoyn_ta_monternistika_ktiria_tis_DEP/?tRAJNjb&fbclid=IwAR2GPVBaFyCn4Tjxltynux5EqakPRtWcKDZSS5j_2gnKVsWPZzWqg

¹⁰ Ολόκληρο το κείμενο ενημέρωσης-συμπαράστασης εδώ:

https://www.docomomo.com/events?sec=4&id=744&fbclid=IwAR30yvHgGHGVMYO6Z_9GdOlsgZ4F7zOdLlxXjfhMatfMAptRzla5NMdaRKI

¹¹ «Παλιά και Νέα ΔΕΘ επί τάπητος», *Η Καθημερινή*, 5-3-2019. Ο πρόεδρος της ΔΕΘ-Helexpo αναφέρει πως η απόφαση για τη διατήρηση είχε μεν ληφθεί από την εταιρεία πριν τρία χρόνια, ωστόσο δεν είχε ανακοινωθεί έως ότου διερευνηθεί η οικονομική πλευρά της αποκατάστασης. Μάλιστα, ο ίδιος εκτιμά πως η αποκατάσταση του κτηρίου ανέρχεται σε περισσότερα από 100.000 Ευρώ.

¹² Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά σε δήλωσή του ο πρόεδρος της ΔΕΘ-Helexpo: «Σεβόμαστε τις ευαισθησίες για θέματα αρχιτεκτονικής αισθητικής [...]»